

G. A. Золотова, Н. К. Ошпенко, М. Ю. Сидорова: *Коммуникативная грамматика русского языка*. Москва, Фил. фак. МГУ, 1998, 528 с. (ISBN 5-89042-050-X)

S touto publikací, vydanou za celkové redakce přední ruské lingvistky G. A. Zolotovové, měli čeští rusisté díky její redaktorce možnost seznámit se poměrně brzy po jejím vydání — už v roce 1999. Výsledkem badatelské činnosti autorského kolektivu této knihy je pokus o novou koncepci mluvnické stavby ruštiny. Přestože tvůrci krácejí po nových cestách lingvistického popisu, nelze říci, že předkládají čtenářům nějakou alternativní nauku: opírají se totiž o výsledky předcházejícího i současného bádání všude tam, kde tyto poznatky mohou představovat pro jejich pojetí spolehlivý základ. Vyjadřují proto naději, že filologové, pedagogové, překladatelé, jazykovědci i studenti najdou v jejich knize objekt pro přemýšlení, pro diskuse, podněty pro teorii i pro praxi.

Snad nejvýraznějším přínosem *Komunikativní gramatiky* pro lingvistickou teorii je to, že programově podtrhuje nutnost probírat syntax jako organizující centrum gramatiky společně se sémantikou, odmítá odtrhování formy od obsahu. Dalším příznačným rysem je pak to, že její výklady přesahují hranice popisu jednotlivé izolované věty a zabývají se podrobně výstavbou komunikativní typologie textu.

Koncepce *Komunikativní gramatiky* je založena na několika základních uzlových faktorech, především na rozlišování komunikativních textových rejstříků (коммуникативные регистры речи, s. 33), a to reproduktivního (reprodukce pozorovaného), informativního (sdělení o známém nebo chápaném), generitivního (sic!) (sdělení informace a její usouvztažnění s univerzální zkušeností), voluntivního (sic!) (vybídnutí adresáta k ději, snaha o změnu fragmentu skutečnosti) a reaktivního (vyjádření hodnotící reakce na situaci). Tyto rejstříky jsou chápány jako abstrakce všech komunikativních intencí mluvčího vůči mimojazykové skutečnosti. Členění výpovědi na *diktum* a *modus* je základem pro rozlišení predikátů na dvě třídy: na predikáty dikta, vyjadřující objektivní informaci a predikáty modu, vyjevující pozici subjektu výpovědi. Náležitě se vystihují důsledky, které má diferenciaci izosémických a neizosémických funkcí slovních druhů, tj. skutečnost, zda vyjadřovaný kategoriální význam slova odpovídá, či neodpovídá základnímu kategoriálnímu významu daného slovního druhu (např. u substantiv předmět proti vlastnosti, ději, stavu, množství, u sloves děj proti vlastnosti, stavu ap.).

V protikladu k obvykle rozsáhlému popisu predikátu jako základu větných typů, s nímž se setkáváme ve většině současných mluvnic, věnuje *Komunikativní gramatika* rozsáhlejší pozornost otázkám subjektové perspektivy výpovědi, typologii subjektů apod. To je dáno právě uplatněním značně širokého chápání subjektu. — Z hlediska zahraničního rusisty je pak třeba ocenit zvláště to, jak je propracována problematika synonymie syntaktických modelů, infinitivních vět, vztahů monopredikativních a polypredikativních konstrukcí — to vše lze s prospěchem využít pro další prohloubení teorie a praxe konfrontačního popisu jazyků. Podnětné je v tomto směru také srovnání syntakticko-sémantické klasifikace sloves, jak se uplatňuje v této gramatice a v gramatikách našich, např. v 3. dílu *Mluvnice češtiny* (1987) a v *Příruční mluvnici češtiny* (1995).

Užitečnou přílohou ke *Komunikativní gramatice* je program univerzitní přednášky «Функционально-коммуникативный синтаксис», který může poskytnout impulzy pro zpracování podobného, ovšem příslušně modifikovaného programu i našim fakultám.

Přestože autorskému kolektivu gramatiky je nutno vyslovit za jeho práci vysoké uznání, nelze se při sledování jeho koncepce ubránit i některým dotazům. Jde především o známou problematiku dvojčlennosti a jednočlennosti výpovědi a s tím související otázku rozsahu chápání pojmu subjekt, tj. o některé záležitosti známé již z předcházejících publikací G. A. Zolotovové.

Interpretaci všech výpovědí jako dvojčlenných (blízkou i některým našim lingvistům, sr. např. už u F. Trávníčka) lze považovat za hodnou pozornosti a úvah. Tak např. v „jednočlenné“ infini-

tivní větě *мне убирать комнату* je dativní *мне* bezpochyby nasnadě interpretovat jako subjekt analogií s *я убираю комнату*; podobně lze ve větě *ветром сорвало крышу* chápat instrumentál *ветром* jako subjekt analogií s nominativem ve větě *ветер сорвал крышу*. Širší pojetí subjektu však již naráží na překážky: např. výraz *меня* ve větě *меня знобит* je podle KG (122n.) subjektem, podobně jako ve větě *меня что-то тревожит*. Čím je potom zde však *что-то*? A jak analyzovat větu *меня тревожит твоя небрежность*? Ve větě *на улице слякоть* je výraz *на улице* podle KG (168) subjektem. Čím je pak tento výraz ve větě *на улице много народу*? Jak by bylo radno podobné věty analyzovat v pedagogické praxi?

Neať zcela jasné, proč se upírá sponovým slovesům *быть, являться* na rozdíl od jiných neplnovýznamových sloves (fázových, modálních) příslušnost k predikátu (70, 6a). Vždyť funkce spony je především vyjadřovat kategorii času a způsobu obdobně, jako tomu je u plnovýznamových (i jiných neplnovýznamových) sloves, jen na rozdíl od nich odděleně od lexikální složky predikátu (sr. např. R. Zimek, *Problematika spony v ruštině v porovnání s češtinou*, P. 1963).

Poměrně málo pozornosti se v knize věnuje tázacím výpovědím, ačkoli právě ony by v souvislosti s komunikativní typologií textu poskytovaly jistě dosti příležitosti k popisu. Vzhledem k tomu, že otázky ve většině případů vyjadřují impuls k řečové, popř. jiné aktivitě, zařazují je autoři právem k voluntivnímu textovému rejstříku. Poněkud stranou však zůstávají nepravé otázky, vyjadřující podiv, překvapení (sr. např. M. Grepl — P. Karlík, *Skladba češtiny*, 1998): *Вы уже вернулись? Тебе опять хочется есть? Разве он об этом знает?* , které by bylo patrně třeba zařadit k rejstříku reaktivnímu.

Naše otázky nechtějí ovšem nijak snižovat vysokou hodnotu, kterou recenzovaná publikace má. K žádoucímu skloubení gramatiky, především syntaxe, a sématiky zde sice dochází v poněkud jiné projekci, než jakou známe ze současných mluvnic češtiny, postihujících vztahy komunikativních funkcí výpovědi a jejich různých výpovědních forem, přesto však, nebo spíše právě proto v této knize nalézáme řadu podnětů, které by bylo vhodné i u nás v příštích popisech dále rozvíjet. *Komunikativní gramatika* by si jistě zasloužila stát se jednou z nepostradatelných příruček pro badatelskou i pedagogickou činnost současného i budoucího rusisty. Se zřetelím k tomu, že je u nás dostupná, pokud je nám známo, jen v několika málo exemplářích, to však asi nebude tak snadné.

Stanislav Žaža

Leksický atlas belaruských narodnych hovorak v pjaci tamach.

Tom 2. Selskaja haspadarka. Minsk 1994, 145 s. + 354 mapy

Tom 3. Čalavek. Minsk 1996, 115 s. + 293 mapy

Tom 4. Pobyt. Minsk 1997, 150 s. + 439 map

Tom 5. Semantyka. Slovautvarenně. Nacisk. Minsk 1998, 125 s. + 337 map

Recenzované svazky lexikálního atlasu běloruských nářečí teoretickými i metodologickými principy navazují na 1. díl, o němž jsme již referovali dříve (viz SPFFBU, A 43, 1995, s. 159–162). Jak je atlas sestaven a co je obsahem textové části jednotlivých svazků v obecné rovině, zde již tedy nebudeme podrobněji popisovat, protože jsme se o tom zmiňovali už tam. Na rozdíl od 1. dílu následující svazky obsahují ještě seznam zkratk, poznámku o transkripci, přehled zpracovaných map a také soupis sponzorů, kteří finančně přispěli na vydání. Oni a především Běloruská akademie věd se tím zasloužili o to, že atlas vyšel v krátkém časovém rozpětí pěti let, a to navzdory různým potížím provázejícím ekonomiku běloruského státu. Ve vydání atlasu lze spatřovat i jeden z projevů emancipace Běloruska a běloruštiny.